

2. Moosavi L. A Friendly Critique of Asian Criminology and Southern Criminology. British journal of criminology. № 59 (2). 2019. PP. 257–275.
3. Rafter N. Crime, film and criminology - Recent sex-crime movies. Theoretical criminology. № 11 (3). 2007. PP. 403-420.
4. Metenko J. Criminalistics and criminology in Slovakia. 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts, SGEM 2016. PP. 577–584.
5. Vasko E. T., Ferrara L. True Crime and the Justice of God: Ethics, Media, and Forensic Science. Orbis Books, 2022. 185 p.

Кузнєцова Тетяна Вікторівна,

головний судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЗУМОВЛЕНИХ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Судова експертиза на сьогодні є одним із актуальних напрямів експертного забезпечення правосуддя, і продовжує набувати особливо важливого значення в умовах військової агресії російської федерації в Україні. Під час воєнного стану пріоритету набуло розслідування кримінальних проваджень, зареєстрованих за ознаками кримінальних правопорушень передбачених такими статтями Кримінального Кодексу України як: стаття 109 (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), стаття 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України), стаття 111 (Державна зрада), стаття 111-1 (Колабораційна діяльність), стаття 114 (Шпигунство), стаття 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх релігійних переконань, вчинене службовою особою), стаття 258-3 (Створення терористичної групи чи терористичної організації), стаття 436 (Пропаганда війни), стаття 436-2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України), стаття 438 (Порушення законів та звичаїв війни), що переважно відносяться до підслідності Служби безпеки України.

У ході розгляду матеріалів досудового розслідування у таких провадженнях зазвичай виникають питання, для вирішення яких необхідні спеціальні знання у різних галузях, зокрема спостерігається

тенденція до актуалізації ролі судової психологічної експертизи, яка є однією із форм застосування психологічних знань у юриспруденції. Саме за допомогою психологічної експертизи стає можливим: з'ясування мотиву вчинення злочину; встановлення здатності психічно здорових учасників кримінального процесу сприймати обставини, що мають значення для справи, та давати про них відповідні свідчення; дослідження індивідуально-психологічних властивостей, в тому числі акцентуацій характеру суб'єкта та його емоційно-вольових особливостей, що можуть впливати на зміст і спрямованість дій в певній ситуації; визначення наявності або відсутності у особи стану фізіологічного афекту або іншого емоційного стану, що може впливати на їх свідомість і вчинки у момент вчинення протиправних дій; встановлення важливих чинників психічного життя та поведінки людини, закономірностей перебігу психічних процесів, емоційного стану та реакцій, що мають юридичне значення та призводять до відповідних правових наслідків.

На сьогодні, особливо у ході досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних зі злочинами, зростання кількості яких зумовлено воєнним станом, все частіше виникає необхідність у призначенні судових психологічних експертиз, зокрема із використанням поліграфа. Порядок проведення судових експертиз із використанням поліграфа регулюється Законом України «Про судову експертизу», а також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5.

Відповідно до підпункту 6.8.1, зазначеної вище Інструкції, предметом опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

Саме тому в Українському науково-дослідному інституті спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України серед запроваджених нових експертних спеціальностей важливе місце посіла саме судова психологічна експертиза. На теперішній час кількість виконаних та призначених судових психологічних експертиз невинно зростає.

Важливість ролі судової психологічної експертизи обумовлена також тим, що дії, передбачені диспозицією зазначених вище статей Кримінального кодексу України, в переважній більшості відносяться до таких, що призводять до тяжких наслідків.

Практика свідчить, що призначення та проведення судових психологічних експертиз, особливо в умовах війни, мають певні особливості та, відповідно, проблемні питання.

В першу чергу це зумовлено значною кількістю видів судових психологічних експертиз та, відповідно, широким колом питань, які можуть бути поставлені на їх вирішення, наприклад судова психологічна експертиза: підозрюваних/обвинувачених у нанесенні тілесних ушкоджень/заподіяння смерті потерпілому; стосовно вивчення емоційного стану підозрюваного в момент вчинення протиправних дій; відносно підозрюваного/обвинуваченого, який вчинив злочин у складі групи; стосовно осіб, які є потерпілими у кримінальному провадженні; за матеріалами відеозапису проведення слідчої дії; у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої правопорушенням; відносно малолітніх та неповнолітніх осіб тощо.

Незважаючи на свою багатоманітність, перелік питань, які можуть бути віднесені до компетенції судової психологічної експертизи, на сьогодні не є вичерпним. Відповідно, значні труднощі виникають з огляду на обмеженість методологічного забезпечення у деяких випадках, а саме відсутність у Реєстрі методик проведення судових експертиз відповідних методик.

Крім того, важливим аспектом успіху проведення експертизи можуть стати певні технічні умови. Зокрема особливістю проведення дослідження за матеріалами відеозапису проведення слідчої дії, проведеної за участі особи, є те, що його результативність може значною мірою залежати від якості зображення, наданого на дослідження. Низька інформативність досліджуваного відеозапису може вплинути на хід дослідження, обмежуючи можливості експерта.

Крім того, через значний ріст кількості судових психологічних експертиз, широке коло питань, які можуть бути поставлені на вирішення експерта, та недоліків, що допускаються ініціаторами при оформленні постанови про призначення експертизи, важливим питанням стає термін їх виконання.

Останнім часом у експертній практиці активно підіймається питання запровадження відеофіксування психологічного обстеження підекспертної особи у якості шляху оптимізації проведення психологічних експертиз. Деякі експерти у своїх наукових роботах доводять переваги відеофіксування психологічного обстеження перед

друкованим варіантом відображення первинних даних, серед яких наприклад, зменшення черги на проведення експертиз; можливість неодноразового перегляду відеозапису з метою підтвердження наявності або відсутності певних станів, емоцій, реакцій підекспертних, що підвищує якість висновку експерта; максимальне підвищення об'єктивності висновку експерта через прозорість процесу дослідження та мінімізацію можливості впливу експерта на результати дослідження в цілому.

Завдяки відеофіксації ходу психологічного обстеження, зокрема фіксації змісту інтерв'ю на оптичному носії інформації, стає можливим подальший аналіз бесіди не лише під час її проведення, а й, за необхідності, шляхом ретельного перегляду отриманих відеозаписів.

Таким чином, в цілому прогнозований позитивний вплив на професійний розвиток і компетенцію експертів завдяки підвищенню вимог до якості проведення дослідження. Хоча, звичайно, у цьому питанні є дискусійні моменти, які потребують подальшого опрацювання.

Ще одним важливим аспектом судової психологічної експертизи є можливість проведення комплексних експертиз та досліджень із її використанням. Взагалі комплексні експертизи – закономірний результат науково-технічного прогресу, необхідний процес, що породжується постійним поглибленням міждисциплінарних зв'язків.

В першу чергу це стосується такої відносно молоді для судових експертиз галузі як психолого-лінгвістична експертиза. Результативність такого виду досліджень залежить від багатьох факторів, і це не лише розширений обсяг знань експерта-психолога, а, наприклад, коректність формулювання питань, поставлених на вирішення експерта.

Важливо, у підсумку, підкреслити першочерговість значення судової психологічної експертизи для розслідування кримінальних проваджень, зумовлених військовою агресією російської федерації в Україні, особливо із використанням поліграфа, шляхом отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня обізнаності опитуваної особи; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій та аналізу версій вчинення конкретних злочинів тощо.

Судова психологічна експертиза надає значну допомогу у вирішенні фундаментальних процесуальних питань щодо вини особи,

кваліфікації злочинів, індивідуалізації відповідальності тощо. За допомогою своєчасного та обґрунтованого застосування спеціальних психологічних знань і методів наукової психології можна істотно розширити можливості доказування багатьох фактів, необхідних для встановлення істини у справі.

Список використаних джерел

1. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В.Я. Тацій (голова) та ін. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2012. 1128 с.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України: наказ Центрального управління СБУ від 29.05.2015 року № 371 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text>.

6. Методика судової психологічної експертизи (загальна частина) /укл. Ковальов К.М., Костюк С.І., Роль А.В., Терешкевич Н.Д., Бабенко О.О., Белічко А.М.: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 25 с.

7. Алікіна, Н. В., Біленчук П. Д., Забудь М. А., Ромашко А. В. Судово-психологічна експертиза в слідчій практиці : Навчальний посібник. Київ : УАВС, 1993. 56 с.

8. Журавльова М. О., Шеременко Я. І. Відеофіксування психологічного обстеження підекспертної особи як шлях оптимізації психологічних експертиз. Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди : збірник матеріалі Всеукраїнської науково-практичної конференції (за міжнародною участю). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2022. 191 с.